

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Εργαστήριο Εκπαιδευτικού
Υλικού & Εκπαιδευτικής
Μεθοδολογίας

ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Μαζικό Ανοικτό Διαδικτυακό Μάθημα (ΜΟΟС):

«Επιμόρφωση εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας & Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε
θέματα εκπαίδευσης από απόσταση»

Εκπαιδευτικός σχεδιασμός μαθημάτων στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση

Απρίλιος 2020

Επιστημονική Επιμέλεια και Συντονισμός Έργου

Αντώνης Λιοναράκης	<i>Κοσμήτορας Σχολής Ανθρωπιστικών Σπουδών, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο Αναπληρωτής Διευθυντής Εργαστηρίου Εκπαιδευτικού Υλικού & Εκπαιδευτικής Μεθοδολογίας, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο</i>
Αλέξης Κόκκος	<i>Ομότιμος καθηγητής Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο</i>
Θεοφάνης Ορφανουδάκης	<i>Αναπληρωτής Καθηγητής Σχολής Θετικών Επιστημών & Τεχνολογίας, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο Διευθυντής Εργαστηρίου Εκπαιδευτικού Υλικού & Εκπαιδευτικής Μεθοδολογίας, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο</i>
Αναστάσιος Εμβαλωτής	<i>Αναπληρωτής Καθηγητής Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων Μέλος Δ.Σ. Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής</i>
Νικόλαος Γραμμένος	<i>Σύμβουλος Β' Πληροφορικής, Συντονιστής της Υπομονάδας «Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνιών (Τ.Π.Ε.)» της Επιστημονικής Μονάδας Β' Κύκλου «Φυσικές Επιστήμες, Τεχνολογία, Μαθηματικά» Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής</i>

Συγγραφή και Ανάπτυξη Εκπαιδευτικού Υλικού

Ευαγγελία Μανούσου	<i>Διδάκτωρ Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου στην Ανοικτή και εξ αποστάσεως Εκπαίδευση Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου ΠΕ70, 5ο ΠΕΚΕΣ Αττικής, Καθηγήτρια-Σύμβουλος, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο</i>
Τόνια Χαρτοφύλακα	<i>Διδάκτωρ Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου στην Ανοικτή και εξ αποστάσεως Εκπαίδευση Καθηγήτρια-Σύμβουλος, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο Σύμβουλος εφαρμογών e-learning, Digimagix</i>
Βασιλική Ιωακειμίδου	<i>Διδάκτωρ Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου στην Ανοικτή και εξ αποστάσεως Εκπαίδευση Εκπαιδευτικός ΠΕ70</i>
Σοφία Παπαδημητρίου	<i>Διδάκτωρ Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου στην Ανοικτή και εξ αποστάσεως Εκπαίδευση Προϊσταμένη Εκπαιδευτικής Ραδιοηλεκτρονικής και Ψηφιακών Μέσων, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων Καθηγήτρια-Σύμβουλος, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο</i>
Ευαγγελία Καραγιάννη	<i>Διδάκτωρ Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στην Επαγγελματική Ανάπτυξη των Εκπαιδευτικών Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου ΠΕ06 (Αγγλικής), 5ο ΠΕΚΕΣ Αττικής Καθηγήτρια-Σύμβουλος, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο</i>

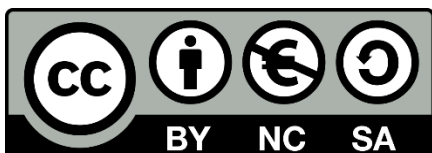
Instructional Design

Χριστόφορος Καραχρήστος	<i>Υπεύθυνος Τομέα Δημιουργίας και Διαχείρισης Ηλεκτρονικών Μαθημάτων Εργαστηρίου Εκπαιδευτικού Υλικού & Εκπαιδευτικής Μεθοδολογίας, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο</i>
Ηλίας Κ. Σταυρόπουλος	<i>Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Πατρών στην Επιστήμη Υπολογιστών Καθηγητής-Σύμβουλος, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο Υπεύθυνος Τομέα Εκπαιδευτικών Μεθοδολογιών Εργαστηρίου Εκπαιδευτικού Υλικού & Εκπαιδευτικής Μεθοδολογίας, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο</i>

Δήλωση

Το υλικό αυτό αναπτύχθηκε κατόπιν εντολής της Υπουργού Παιδείας & Θρησκευμάτων κ. Νίκης Κεραμέως που δόθηκε τον Απρίλιο του 2020 στο Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής και στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, προκειμένου να υλοποιηθεί πρόγραμμα ταχύρρυθμης εξ αποστάσεως επιμόρφωσης όλων των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε θέματα εκπαίδευσης από απόσταση.

Λόγω των εκτάκτων συνθηκών που προκλήθηκαν από την πανδημία του κορονοϊού COVID-19 το μάθημα αναπτύχθηκε με εθελοντική προσφορά των συντελεστών, σε συνθήκες περιορισμού της κυκλοφορίας και με περιορισμένα διαθέσιμα μέσα και χρόνο για τον σχεδιασμό και την κριτική ανάγνωσή του.

Περιεχόμενα

Κατάλογος Εικόνων.....	5
Πρόλογος	6
Εκπαιδευτικός σχεδιασμός μαθημάτων στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση	7
Σύγχρονη και ασύγχρονη επικοινωνία στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση.....	11
Εισαγωγή.....	11
Μορφές επικοινωνίας	11
Μορφές και εργαλεία σύγχρονης επικοινωνίας	13
Μορφές και εργαλεία ασύγχρονης επικοινωνίας	13
Οι έννοιες «αλληλεπίδραση» και «αυτονομία»-«αυτορρύθμιση» στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση και η σχέση τους με τις μορφές επικοινωνίας	15
Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα σύγχρονης επικοινωνίας σε ένα εξ αποστάσεως εκπαιδευτικό πρόγραμμα	16
Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα ασύγχρονης επικοινωνίας σε ένα εξ αποστάσεως εκπαιδευτικό πρόγραμμα.....	17
Σύνοψη / Συμπεράσματα	18
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	19

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1: Μερικά από τα βασικά στοιχεία του εκπαιδευτικού σχεδιασμού στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση	9
Εικόνα 1: Παράδειγμα προγράμματος σύγχρονης και ασύγχρονης εκπαίδευσης	

Πρόλογος

Σε αυτή την ενότητα παρουσιάζεται η κεντρική έννοια του **εκπαιδευτικού σχεδιασμού** και πώς αυτός επηρεάζει την όλη φυσιολογία ενός μαθήματος.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι επιλογές που αφορούν την επικοινωνία μέσα σε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον: σύγχρονη και ασύγχρονη επικοινωνία, γραπτή και προφορική, οι οποίες εξετάζονται μέσα από τις έννοιες της αλληλεπίδρασης και της αυτονομίας.

Εκπαιδευτικός σχεδιασμός μαθημάτων στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση

Ένα από τα κρίσιμα σημεία στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση, όπως και σε κάθε εκπαιδευτική διαδικασία είναι ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός ή αλλιώς η διδακτική σχεδίαση ενός μαθήματος ή μιας ενότητας. Σύμφωνα με τον Ματσαγγούρα (1991) αναφερόμενος στη συμβατική κυρίως εκπαίδευση εξηγεί πως ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός αναφέρεται «στις συνθήκες και στις διαδικασίες προγραμματισμού, ανάπτυξης, πραγματοποίησης, αξιολόγησης και στήριξης του διδακτικού έργου». Πολύ περισσότερο για το πλαίσιο εξ αποστάσεως σχολικής μάθησης, πρόκειται για μια πολύπλοκη διαδικασία, κατά την οποία ο εκπαιδευτικός που θα υλοποιήσει το εξ αποστάσεως μάθημα πρέπει να σχεδιάσει κάθε ενέργεια που πρέπει να γίνει, κάθε δραστηριότητα που θα κάνουν οι μαθητές, να τους κατευθύνει, να τους οργανώσει και να τους συντονίσει, συνδυάζοντας σύγχρονες και ασύγχρονες δράσεις, ώστε να υπάρχει το επιθυμητό ποιοτικό αποτέλεσμα.

Τη διαδικασία αυτή θα μπορούσαμε να την παρομοιάσουμε με ένα αρχιτεκτονικό σχέδιο ή τη σκηνοθεσία. Ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός πρέπει να απαντά σε σημαντικά ερωτήματα όπως: τι κάνουν οι μαθητές, πότε, γιατί και πώς, πώς θα αξιολογηθούν για τις δραστηριότητές τους, πόσο αποτελεσματική ήταν η διαδικασία. Ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση αφορά στην οργάνωση, στη διαχείριση και στον συντονισμό του εκπαιδευτικού υλικού, των μαθητών και των τεχνολογικών εργαλείων.

Ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός, όπως σε κάθε παιδαγωγική διαδικασία, έτσι και στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση συναντάται συνήθως με τους ξενόγλωσσους όρους όπως instructional design, learning design, educational design και αφορά στον σχεδιασμό, την ανάπτυξη, την εφαρμογή και την αξιολόγηση της μαθησιακής διαδικασίας που πραγματοποιείται εξ αποστάσεως. Βεβαίως οι αγγλόφωνοι όροι αποτυπώνουν και διαφορετική εστίαση. Στην πρώτη περίπτωση, για παράδειγμα, του instructional design αποδίδεται η αμερικανικής προέλευσης τάση εστίασης στη διδακτική διαδικασία και έχει δεχθεί κριτική για τον συμπεριφοριστικό της προσανατολισμό (Anderson & Dron, 2012), σε αντιπαράθεση με το learning design και την ευρωπαϊκή τάση εστίασης σε μαθητοκεντρικό μαθησιακό σχεδιασμό και τη δημιουργία ευκαιριών μάθησης με πιο εποικοδομητικό προσανατολισμό. Ακριβώς αυτή η εστίαση σε μαθητοκεντρικές παιδαγωγικές προσεγγίσεις μέσα από εναλλακτικούς, καινοτόμους τρόπους διδασκαλίας είναι και η ειδοποιός διαφορά στην ανοικτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση (Tait, 2015).

Το πεδίο του εκπαιδευτικού σχεδιασμού είναι εξαιρετικά ευρύ. Όλες οι θεωρίες μάθησης συνδέονται με το πεδίο του εκπαιδευτικού σχεδιασμού. Οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να βασίζονται στις θεωρίες μάθησης, για να καθοδηγήσουν το σχεδιασμό τους, καθώς τους παρέχουν ένα πλαίσιο ερμηνειών, για να υποστηρίξουν τη μαθησιακή πορεία των μαθητών τους (Branch & Stefaniak, 2019).

Σε πιο θεωρητικό επίπεδο, αξίζει να επισημάνουμε τη μεγάλη ιστορία του εκπαιδευτικού σχεδιασμού γενικά, που για ορισμένους επιστήμονες οι ρίζες του βρίσκονται στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία (Moore, Bates, Grundling, 2002) και έχει συνδεθεί με φιλοσοφικές, ψυχολογικές, παιδαγωγικές διαστάσεις, ο,τιδήποτε αφορά τη μαθησιακή διαδικασία και την οργάνωσή της (Siemens, 2003).

Υπάρχουν δεκάδες εκπαιδευτικά μοντέλα σχεδιασμού, όπως και πολλές δεκάδες μοντέλα και μόνο ενδεικτικά αναφέρονται τα πιο γνωστά εδώ (Moore, Bates, Grundling, 2002; Siemens, 2003; Culatta & Kearsley 2020):

4C-ID Model (Jeroen van Merriënboer)	Algo-Heuristic Theory (Lev Landa)
ADDIE (Analyze, Design, Develop, Implement, Evaluate)	Weaknesses of the ADDIE model
ARCS (John Keller)	ASSURE
Robert Gagne's Instructional Design Model	Criterion Referenced Instruction (Robert Mager)
Dick and Carey Model	Empathic Instructional Design
Kemp, Morrison, and Ross (εννιά βήματα)	Minimalism

Τα μοντέλα αυτά προέρχονται από εκπαιδευτικές θεωρίες σχεδιασμού και παρέχουν κατευθυντήριες αρχές για την ανάλυση, την παραγωγή και την αναθεώρηση της μαθησιακής διαδικασίας (Branch & Stefaniak, 2019).

Μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα εργασία στον χώρο του εκπαιδευτικού σχεδιασμού για εξ αποστάσεως εκπαίδευση που αναδεικνύει και τη σημαντικότητά του είναι της Diana Laurillard, η οποία, με την ομάδα της στο UCL Knowledge Lab έχει διαμορφώσει ένα online εργαλείο, για να υποστηρίξει τους εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων να διαμορφώσουν και να μοιραστούν τον εκπαιδευτικό σχεδιασμό των εξ αποστάσεως μαθημάτων τους. Το εργαλείο βασίζεται στους 6 μαθησιακούς τύπους του διαλογικού πλαισίου (Conversational Framework) που έχει διαμορφώσει η Diana Laurillard (2002) και περιλαμβάνει:

- **ανάγνωση/ γραφή/ ακρόαση**
- **αναζήτηση-έρευνα**
- **πρακτική**
- **παραγωγή**
- **συζήτηση και**
- **συνεργασία**

Σύμφωνα με το πλαίσιο της Laurillard, όλες αυτές οι δράσεις-ενέργειες είναι απαραίτητες, για να πραγματοποιηθεί η μαθησιακή διαδικασία (Bower, Craft, Laurillard, Masterman, 2011, Laurillard, 2002, Laurillard, et al. 2013).

Στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι ιδιαίτερα σημαντικό και απαραίτητο να ληφθούν υπόψη πολλές παράμετροι για την οργάνωση ενός αποτελεσματικού εκπαιδευτικού προγράμματος (Εικόνα 1).

Εικόνα 2: Μερικά από τα βασικά στοιχεία του εκπαιδευτικού σχεδιασμού στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση

Για παράδειγμα θέλουμε να πραγματοποιήσουμε ένα μάθημα Φυσικής για μαθητές της Στ΄ τάξης. Κατά τον εκπαιδευτικό σχεδιασμό πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι συγκεκριμένοι μαθητές, οι ανάγκες τους, οι ιδιαιτερότητες που υπάρχουν. Σημαντικά στοιχεία του εκπαιδευτικού σχεδιασμού είναι η διαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού, η οργάνωση και ο σχεδιασμός της ασύγχρονης και της σύγχρονης επικοινωνίας για το συγκεκριμένο μάθημα. Δηλαδή ο εκπαιδευτικός πραγματοποιώντας τον εκπαιδευτικό σχεδιασμό του μαθήματος, πρέπει να αναζητήσει τους κατάλληλους εκπαιδευτικούς πόρους, να προετοιμάσει, να συνθέσει και να οργανώσει το εκπαιδευτικό υλικό και την επικοινωνία, να δώσει σαφείς οδηγίες και χρονοδιάγραμμα για κάθε δράση-ενέργεια των μαθητών.

Πιο αναλυτικά, δεν αρκεί να βρει ένα πολύ καλό βίντεο και να στείλει ένα φύλλο εργασίας με δύο ενδιαφέρουσες δραστηριότητες. Πρέπει επιπλέον να ενημερώσει τους μαθητές/τις

μαθήτριες, να τους/τις κατευθύνει σχετικά με το πότε θα δουν το βίντεο, τι θα κάνουν ενώ το παρακολουθούν, τι θα κάνουν μετά, ποιες δραστηριότητες και με ποια σειρά, πώς θα συνεργαστούν και πώς θα αλληλεπιδράσουν μεταξύ τους, τι περιμένει από εκείνους, πώς θα τους αξιολογήσει κ.ά.

Η διαχείριση του χρόνου στο πλαίσιο της εξ αποστάσεως σχολικής εκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα σημαντική και έχει πολλές διαστάσεις.

Εικόνα 3 Παράδειγμα προγράμματος σύγχρονης και ασύγχρονης εκπαίδευσης

- **Χρονοδιάγραμμα.** Η διαμόρφωση του χρονοδιαγράμματος είναι ιδιαίτερα σημαντική στο πλαίσιο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Πρέπει να προσδιορίζεται με σαφήνεια πόσο χρόνο έχουν στη διάθεσή τους να μελετήσουν το εκπαιδευτικό υλικό και να επεξεργαστούν τις δραστηριότητες που έχουν λάβει στο πλαίσιο της ασύγχρονης.

- **Πρόγραμμα σύγχρονης και ασύγχρονης επικοινωνίας.** Εκτός από το χρονοδιάγραμμα που καθοδηγεί τη μελέτη των μαθητών, είναι επίσης σημαντική η διαμόρφωση ενός συγκεκριμένου προγράμματος τόσο για τη σύγχρονη, καθώς πρέπει να είναι σαφές και συγκεκριμένο πότε θα πραγματοποιηθούν οι τηλεδιασκέψεις, όσο και για την ασύγχρονη, γιατί πρέπει να γνωρίζουν κάθε πότε θα αναρτάται υλικό στην ασύγχρονη. Το πρόγραμμα είναι απαραίτητο για λόγους οργάνωσης, συντονισμού και καθοδήγησης.

- **Εκτιμώμενος χρόνος για την υλοποίηση των δραστηριοτήτων και των ασκήσεων.** Ο προσδιορισμός του εκτιμώμενου χρόνου για την υλοποίηση των δραστηριοτήτων και των ασκήσεων είναι εξαιρετικά σημαντικός για πολλούς λόγους που αφορούν τον εκπαιδευτικό σχεδιασμό, τις ώρες που βρίσκονται οι μαθητές μπροστά σε μια οθόνη αλλά και την αυτορρύθμιση και αυτοοργάνωση των μαθητών. Για τα παιδιά του δημοτικού οι ώρες μπροστά σε μια οθόνη είναι σημαντικό να υπολογίζονται γύρω στις 2 την ημέρα (Madigan, et al, 2020). Όταν είναι ενήμεροι για τον χρόνο που χρειάζονται, για να υλοποιήσουν τις δραστηριότητες που υπάρχουν στο εκπαιδευτικό υλικό, υποστηρίζεται πιο αποτελεσματικά η μαθησιακή διαδικασία.

Ένας δυναμικός εκπαιδευτικός σχεδιασμός, και στο πλαίσιο της εξ αποστάσεως σχολικής εκπαίδευσης, οφείλει να προσφέρει μια μορφή αποτύπωσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας

που υπόκειται σε διαρκείς ποιοτικές βελτιώσεις και οφείλει να διατηρεί μαθητοκεντρικά, συμπεριληπτικά οργανωτικά χαρακτηριστικά.

<p>Προτάσεις για περαιτέρω μελέτη</p> 	<p>Σοφός, Α., Κώστας, Α., Παράσχου, Β. 2015. Εκπαιδευτικός Σχεδιασμός online Μαθημάτων. [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Σοφός, Α., Κώστας, Α., Παράσχου, Β. 2015. <i>Online εξ αποστάσεως εκπαίδευση</i>. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. κεφ 3. Διαθέσιμο στο:</p> <p>https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/184/1/03_kefalaio_3.pdf</p>
--	---

Σύγχρονη και ασύγχρονη επικοινωνία στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση

Εισαγωγή

Ο βαθμός επικοινωνίας και η επιλογή των μέσων που χρησιμοποιούνται για την επίτευξή της αποτελούν σημαντικό μέρος του εκπαιδευτικού σχεδιασμού ενός εξ αποστάσεως προγράμματος. Μάλιστα πολλές φορές ταυτίζεται σε τέτοιο βαθμό ώστε οι όροι χρησιμοποιούνται ως σύγχρονη και ασύγχρονη εκπαίδευση.

Γι' αυτό και η φυσιογνωμία των εξ αποστάσεως προγραμμάτων ποικίλλει.

Μπορεί λοιπόν κανείς να βρει προγράμματα που λειτουργούν χωρίς καμία επικοινωνία ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς και εκπαιδευόμενους (όπου δηλαδή όλη η εκπαιδευτική διαδικασία πραγματοποιείται μέσα από το εκπαιδευτικό υλικό και τα προκατασκευασμένα τεστ αξιολόγησης) αλλά και προγράμματα που στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στην επικοινωνία και την εντάσσουν στον κεντρικό σχεδιασμό τους.

Μάλιστα, είναι πολλές οι έρευνες τόσο στην Ελλάδα όσο και παγκοσμίως που εξετάζουν την επίδραση της επικοινωνίας στην επιτυχή διεξαγωγή των προγραμμάτων και τις επιδόσεις των εκπαιδευομένων ενώ οι επικριτές των MOOCs (Massive Open Online Courses – Μαζικά, Ανοικτά, Διαδικτυακά Μαθήματα) προτάσσουν την έλλειψη επικοινωνίας ως τον σημαντικότερο παράγοντα εγκατάλειψης των σπουδών σε αυτά τα προγράμματα (δεδομένου ότι τα ποσοστά εγκατάλειψης σε αυτά είναι ιδιαίτερα αυξημένα).

Μορφές επικοινωνίας

Υπάρχουν πολλές και διαφορετικές κατηγοριοποιήσεις της επικοινωνίας ως προς τη μορφή της, ανάλογα κάθε φορά με το κριτήριο που θέτουμε ως σημαντικό, ανάλογα δηλαδή με τη σκοπιά, με την οποία την εξετάζουμε.

Για παράδειγμα, η επικοινωνία μπορεί να είναι **άμεση ή έμμεση. Λεκτική ή μη λεκτική. Εσωτερική ή εξωτερική. Τυπική ή άτυπη**, κλπ. Σε αυτή την ενότητα εστιάζουμε στη μελέτη της λεκτικής επικοινωνίας, της επικοινωνίας δηλαδή κατά την οποία χρησιμοποιείται η γλώσσα, και σε δύο αντιθετικά υπο-ζεύγη αυτής:

- το ζεύγος σύγχρονη και ασύγχρονη επικοινωνία
- το ζεύγος προφορική και γραπτή επικοινωνία

Οι επιλογές μας ως προς τα παραπάνω ζεύγη, σε συνδυασμό με τα εργαλεία επικοινωνίας που χρησιμοποιούμε, διαμορφώνουν σε μεγάλο βαθμό τη φυσιογνωμία του εκπαιδευτικού προγράμματος που καλούμαστε να σχεδιάσουμε.

<p>Σύγχρονη και ασύγχρονη επικοινωνία</p>	<p>Η σύγχρονη επικοινωνία μπορεί να επιτευχθεί με διάφορες μεθόδους και εργαλεία επικοινωνίας.</p> <p>Η πρώτη που μας έρχεται στο μυαλό συνήθως είναι η πρόσωπο-με-πρόσωπο συνάντηση αλλά -ευτυχώς- υπάρχουν πλέον πολλές ακόμα επιλογές που μπορούν να εξυπηρετήσουν και τον/την πιο απομακρυσμένο εκπαιδευόμενο/η, με τη βοήθεια φυσικά της τεχνολογίας.</p> <p>Η ασύγχρονη επικοινωνία μπορεί να υλοποιηθεί επίσης με διάφορα μέσα. Χαρακτηρίζεται και ως ευέλικτη μορφή επικοινωνίας, καθώς οι συμμετέχοντες/ουσες επικοινωνούν στο χρόνο και με το ρυθμό που επιθυμούν. Για τον λόγο αυτό ταιριάζει ιδιαίτερα στο επίσης ευέλικτο πλαίσιο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.</p>
<p>Γραπτή και προφορική επικοινωνία</p>	<p>Με ή χωρίς την παρέμβαση των σύγχρονων εργαλείων της τεχνολογίας, η γραπτή επικοινωνία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία.</p> <p>Από την άλλη, η προφορική επικοινωνία είναι μια σημαντικότερη δεξιότητα που απαιτείται στα περισσότερα περιβάλλοντα δράσης ενός ανθρώπου.</p> <p>Στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση, με τον συνδυασμό σύγχρονης και ασύγχρονης επικοινωνίας και φυσικά με την εξασφάλιση της προσβασιμότητας και της συμμετοχής όλων των μαθητών/τριών, υπάρχει χώρος για την ανάπτυξη τόσο της γραπτής όσο και της προφορικής επικοινωνίας.</p>

Μορφές και εργαλεία σύγχρονης επικοινωνίας

Η σύγχρονη επικοινωνία μπορεί να είναι τόσο γραπτή όσο και προφορική. Το διακριτικό της είναι η **επικοινωνία σε πραγματικό χρόνο**. Η σύγχρονη επικοινωνία συμβαίνει στο τώρα.

Όταν βρισκόμαστε σε απόσταση από τον/τη συνομιλητή/τρια μας, η σύγχρονη επικοινωνία μπορεί να πραγματοποιηθεί φυσικά μέσω τηλεφώνου αλλά και μέσω ειδικά σχεδιασμένων εργαλείων τηλεδιάσκεψης. Τα τελευταία είναι αυτά που χρησιμοποιούμε στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση, καθώς παρέχουν μια σειρά από λειτουργίες που μας εξυπηρετούν στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αν έχετε ήδη πραγματοποιήσει κάποια τηλεδιάσκεψη, θα έχετε δει πόσο εξυπηρετική για παράδειγμα είναι η λειτουργία του διαμοιρασμού οθόνης, του ανεβάσματος αρχείων, της προβολής μιας παρουσίασης...

Η τηλεδιάσκεψη λοιπόν αποτελεί μια προσομοίωση της πρόσωπο-με-πρόσωπο διδασκαλίας, **με δικούς της όμως κανόνες και δική της δυναμική**. Και σε αυτή την περίπτωση οι εμπλεκόμενοι στην εκπαιδευτική διαδικασία έχουν τη δυνατότητα να επικοινωνήσουν σε πραγματικό χρόνο. Πέραν της προφορικής επικοινωνίας και των δυνατοτήτων που αναφέρθηκαν παραπάνω, δίδεται η δυνατότητα και σύγχρονης γραπτής επικοινωνίας (live chat) για τους συνδεδεμένους μαθητές/τριες που για τον οποιοδήποτε λόγο δεν έχουν ενεργοποιημένο το μικρόφωνο ή την κάμερά τους (π.χ. λόγω προβλήματος στη σύνδεση ή γιατί δεν θέλουν να ενοχλήσουν τον γονέα που εργάζεται στο σπίτι).

Η αποστολή άμεσων μηνυμάτων (instant private messaging) προς έναν ή περισσότερους αποδέκτες είναι κι αυτή μια σύγχρονη μορφή επικοινωνίας, αρκεί φυσικά να είναι «παρόντες»/«παρούσες» (online) τόσο ο πομπός όσο και ο δέκτης. Διαφορετικά, αν το μήνυμα αποσταλεί κάποια στιγμή αλλά διαβαστεί αργότερα, το «άμεσο» μήνυμα δεν είναι και τόσο άμεσο, οπότε εντάσσεται στην ασύγχρονη επικοινωνία.

Μορφές και εργαλεία ασύγχρονης επικοινωνίας

Η ασύγχρονη επικοινωνία βρίσκεται στον αντίποδα της σύγχρονης: είναι η επικοινωνία που, αν και ξεκινά σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, δεν ολοκληρώνεται στο τώρα.

Η αποστολή email είναι μια δημοφιλής μορφή ασύγχρονης επικοινωνίας. Στέλνω ένα email γνωρίζοντας ότι η απάντηση δεν θα είναι άμεση. Το ίδιο ισχύει και με την αποστολή μηνυμάτων στο κινητό τηλέφωνο ή σε κάποιο από τα δημοφιλή chat (π.χ. του facebook), αν και πλέον η διαρκής χρήση του έξυπνου κινητού τηλεφώνου, στο οποίο είναι συνδεδεμένες όλες οι εφαρμογές επικοινωνίας, καθιστά τον τρόπο αυτό «σχεδόν» άμεσο!

Στις πλατφόρμες, το forum αποτελεί την πιο διαδεδομένη μορφή ασύγχρονης επικοινωνίας, η οποία όμως δεν είναι ιδιωτική. Στο forum συνήθως έχει πρόσβαση και δυνατότητα συμμετοχής το σύνολο των εγγεγραμμένων σε ένα μάθημα. Πολλά εκπαιδευτικά προγράμματα λαμβάνουν υπόψη το forum κατά το σχεδιασμό τους, με τη συγγραφή

δραστηριοτήτων, ατομικών ή ομαδικών, και την προτροπή για κοινοποίηση και σχολιασμό από την ομάδα.

Οι έννοιες «αλληλεπίδραση» και «αυτονομία»-«αυτορρύθμιση» στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση και η σχέση τους με τις μορφές επικοινωνίας

Προτού προχωρήσουμε στην καταγραφή των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων της σύγχρονης και της ασύγχρονης μορφής επικοινωνίας, θεωρήσαμε σκόπιμο να κάνουμε μια παρένθεση, για να τονίσουμε δύο θεμελιώδεις στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση έννοιες: αυτή της αυτονομίας και αυτή της αλληλεπίδρασης.

Στα θεμελιώδη θεωρητικά κείμενα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (Moore, στο Keegan, D., ed. "Theoretical Principles of Distance Education", Holmberg, 1983 κλπ.) οι συγγραφείς ασχολούνται σε βάθος με τις έννοιες της αλληλεπίδρασης και της αυτονομίας. Το οικοδόμημα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στηρίζεται στην έννοια της αυτονομίας των εκπαιδευομένων, προσφέροντάς τους ευελιξία ως προς το χρόνο, τον τόπο και το ρυθμό μελέτης.

Η άκαμπτη δομή των παραδοσιακών εκπαιδευτικών προγραμμάτων με την υποχρεωτική παρακολούθηση σε αίθουσες διδασκαλίας και συγκεκριμένο ρυθμό μελέτης δημιουργεί αναπόφευκτα αποκλεισμό πολλών ομάδων, όπως εργαζομένων, ανθρώπων που κατοικούν σε πόλεις ή και χώρες άλλες από τον τόπο διεξαγωγής των μαθημάτων, ανθρώπων με αυξημένες οικογενειακές υποχρεώσεις. Τα εξ αποστάσεως προγράμματα απαντούν σε αυτό το πρόβλημα παρέχοντας στους εκπαιδευόμενους τη δυνατότητα να μελετούν από το χώρο του σπιτιού ή της εργασίας τους και να καθορίζουν -σε έναν βαθμό- το δικό τους πρόγραμμα μελέτης, ανάλογα με τις υπόλοιπες υποχρεώσεις τους. Παρέχοντάς τους δηλαδή, αυτονομία.

Η αυτονομία όμως μπορεί να δημιουργήσει σημαντικό πρόβλημα στους εκπαιδευόμενους κι αυτό είναι η αίσθηση της μοναχικότητας κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Πρέπει να επισημάνουμε ότι **η αυτονομία και η αυτορρύθμιση** είναι από τα σημαντικά ζητούμενα στην εκπαίδευση. Ως αυτορρυθμιζόμενη μάθηση (Self-Regulated Learning - SRL), προσδιορίζουμε τη διαδικασία, κατά την οποία ο κάθε εκπαιδευόμενος **επιλέγει, οργανώνει και διαχειρίζεται τη μαθησιακή του πορεία**. Πρόκειται για μια εξελικτική διαδικασία που εφαρμόζεται κυρίως στην εκπαίδευση ενηλίκων αλλά είναι σημαντικό να ξεκινά σταδιακά από τη σχολική εκπαίδευση και να εξελίσσεται ως δεξιότητα.

Φυσικά, η εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση έχει συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες, οι οποίες παρουσιάστηκαν στην προηγούμενη ενότητα. Πρέπει να επισημάνουμε και πάλι ότι σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί στόχο να αντικαταστήσει τη συμβατική δια ζώσης εκπαίδευση αλλά να τη συμπληρώσει και να την υποστηρίξει, όπως έγινε στην περίοδο της πανδημίας. Η σημασία του σχολείου, με τη μορφή που το γνωρίζουμε, στη ζωή των παιδιών είναι

εξαιρετικά σημαντική, καθώς αποτελεί ένα πολύ σημαντικό περιβάλλον για την κοινωνικοποίησή τους με πολύπλευρες διαστάσεις, τις οποίες δεν θα αναπτύξουμε εδώ.

Ωστόσο, επειδή είναι σημαντικό στην παρούσα φάση που τα σχολεία είναι κλειστά να υποστηρίξουμε τους μαθητές με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, είναι σημαντικό να δοθεί έμφαση στον **συνδυασμό ασύγχρονης και σύγχρονης επικοινωνίας**, ο οποίος αποτελεί τμήμα του ευρύτερου εκπαιδευτικού σχεδιασμού που πραγματοποιεί κάθε εκπαιδευτικός, σε συνεργασία με τον Σύλλογο Διδασκόντων, λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες και τις ιδιαιτερότητες της κάθε σχολικής μονάδας,

Ο συνδυασμός σύγχρονης και ασύγχρονης εκπαίδευσης, πάντα έχοντας ως κανόνα την **προσβασιμότητα** και την **ενθάρρυνση για συμμετοχή όλων**, είναι μια καλή απάντηση στο πρόβλημα που προκύπτει.

Ο βαθμός αυτονομίας, ο βαθμός αμφίδρομης επικοινωνίας και η μεταξύ τους σχέση ρυθμίζεται από τους σχεδιαστές των προγραμμάτων και καθορίζει τη φυσιογνωμία του εκπαιδευτικού προγράμματος.

Πάμε τώρα να δούμε τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της σύγχρονης και της ασύγχρονης επικοινωνίας υπό το πρίσμα των δύο αυτών εννοιών.

Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα σύγχρονης επικοινωνίας σε ένα εξ αποστάσεως εκπαιδευτικό πρόγραμμα

Γιατί επιλέγουμε τη σύγχρονη επικοινωνία, την επικοινωνία δηλαδή που πραγματοποιείται σε πραγματικό χρόνο μεταξύ δύο ή περισσότερων συνομιλητών;

- ✓ Για την **αμεσότητα** που προσφέρει.
- ✓ Για την **αίσθηση της οικειότητας** που δημιουργεί, ξέροντας ότι ο συνομιλητής/η συνομιλήτρια είναι «εκεί», ακόμα κι αν το εκεί είναι κάπου πολύ μακριά.
- ✓ Για τη συνεπακόλουθη **αίσθηση του «ανήκειν»**.
- ✓ Για τη **«ζωντάνια»** που δίνει σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Συμβαίνει τώρα!
- ✓ Τέλος, για τη **δέσμευση** που εκμαιεύει.

Ορισμένα από τα μειονεκτήματα της σύγχρονης επικοινωνίας σε ένα εξ αποστάσεως εκπαιδευτικό πρόγραμμα είναι η **μείωση της αυτονομίας** του μαθητή/της μαθήτριας, με την έννοια που περιγράφηκε προηγουμένως, καθώς για την πραγματοποίησή της απαιτείται η δέσμευση των μαθητών/μαθητριών για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, όπως φυσικά και η δέσμευση του εξοπλισμού που χρησιμοποιούν.

Αυτό έχει ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα τη **μείωση του βαθμού ευελιξίας** της όλης διαδικασίας.

Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα ασύγχρονης επικοινωνίας σε ένα εξ αποστάσεως εκπαιδευτικό πρόγραμμα

Η ασύγχρονη επικοινωνία **ενισχύει την ευελιξία** των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, καθώς παρέχει την άνεση στους συμμετέχοντες στην εκπαιδευτική διαδικασία να επικοινωνούν στον χρόνο και με το ρυθμό που τους εξυπηρετεί.

Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό στις περιπτώσεις, όπου οι μαθητές/τριες δεν έχουν πρόσβαση στον Η/Υ, για να συμμετάσχουν, για παράδειγμα, στις τηλεδιασκέψεις επειδή αυτός είναι κατελιημένος από εργαζόμενο/η γονέα. Τίθεται εδώ λοιπόν ζήτημα **προσβασιμότητας**.

Άλλες περιπτώσεις, στις οποίες προτιμάται η ασύγχρονη επικοινωνία είναι εκείνες, όπου τα παιδιά χρειάζονται περισσότερο χρόνο, για να επεξεργαστούν το μήνυμα προτού απαντήσουν. Για παράδειγμα, αν το μήνυμα που έχει αποσταλεί απαιτεί εμβάθυνση προτού απαντηθεί ή αν είναι σε γλώσσα διαφορετική της μητρικής των εκπαιδευομένων.

Οπότε με την ασύγχρονη επικοινωνία οι μαθητές/τριες αλλά και ο/η εκπαιδευτικός:

- ✓ επικοινωνούν **στον χρόνο και με τον ρυθμό που επιθυμούν**.
- ✓ έχουν **χρόνο να αναστοχαστούν**.
- ✓ έχουν **χρόνο να εμβαθύνουν** στο περιεχόμενο του μηνύματος.
- ✓ έχουν **χρόνο να προετοιμαστούν** για την απάντηση, καθώς μπορούν να συμβουλευτούν εξωτερικές πηγές όπως ένα λεξικό ή ένα βιβλίο.

Η ασύγχρονη επικοινωνία μακροπρόθεσμα μπορεί να δημιουργήσει την αίσθηση οικειότητας, καθώς και τη δέσμευση για συμμετοχή, ιδιαίτερα αν η επικοινωνία γίνεται ανάμεσα σε πολλούς (π.χ. στο forum). Η αρχή όμως μπορεί να είναι αμήχανη και δύσκολα, αν όχι ακατόρθωτα μπορεί να φτάσει τη «ζωντάνια» της σύγχρονης επικοινωνίας.

Παρόλα αυτά, είναι στο χέρι του/της εκπαιδευτικού αλλά και του ίδιου του σχεδιασμού του μαθήματος και του εκπαιδευτικού υλικού που πλαισιώνει την εκπαίδευση να χρησιμοποιήσει τεχνικές δέσμευσης της ομάδας για ασύγχρονη επικοινωνία (π.χ. εμπλοκή των μαθητών/τριών στο forum του μαθήματος για τη συζήτηση επιλεγμένων δραστηριοτήτων).

➔ Αντλαμβανόμαστε λοιπόν με τις δύο αυτές μορφές επικοινωνίας ότι **τα πλεονεκτήματα της μιας είναι τα μειονεκτήματα της άλλης και το αντίστροφο**.

Και πάλι βέβαια θα πρέπει να έχουμε στο νου μας το δίπολο: **αλληλεπίδραση - αυτορρύθμιση / αυτονομία**, ώστε να επιτύχουμε το ιδανικό μείγμα για την εκπαίδευση που θέλουμε να φέρουμε εις πέρας, λαμβάνοντας πάντα υπόψη φυσικά τις ιδιαίτερες ανάγκες του κάθε μαθητή και της κάθε ομάδας / του κάθε τμήματος.

Σύνοψη / Συμπεράσματα

Στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση, ειδικά με τον τρόπο που τη βιώνουμε σήμερα, μέσω της αναγκαστικής καθολικής εφαρμογής της, η διατήρηση της επικοινωνίας με τους μαθητές/τις μαθήτριες είναι κρίσιμη για την εξέλιξη της μαθησιακής τους πορείας, της επανασύνδεσής τους με την ομάδα των συμμαθητών/τριών τους και -ακόμα πιο σημαντικό- της διατήρησης της ψυχικής τους υγείας. Για τον λόγο αυτό είναι κρίσιμο να υπάρχει σωστός εκπαιδευτικός σχεδιασμός και υποστήριξη της εξ αποστάσεως σχολικής εκπαίδευσης αξιοποιώντας όλες τις δυνατότητες που υπάρχουν. Δηλαδή είναι σημαντικό να υπάρχει ένας παιδαγωγικός σχεδιασμός που θα συνδυάζει τα πλεονεκτήματα της ασύγχρονης και της σύγχρονης επικοινωνίας και βέβαια όπου είναι εφικτό και την εκπαιδευτική τηλεόραση.

Η ασύγχρονη επικοινωνία είναι ο κύριος πυλώνας του εκπαιδευτικού σχεδιασμού καθώς στο πλαίσιο της ασύγχρονης έχουμε την ανάρτηση του εκπαιδευτικού υλικού και όλων των χρήσιμων πληροφοριών που είναι απαραίτητες για την εξέλιξη της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Από την άλλη η σύγχρονη, «ζωντανή» επικοινωνία μέσω τηλεδιάσκεψης αποτελεί μια διαδικασία που τονώνει το ηθικό όλων και διατηρεί τη σχέση με την τάξη, υποστηρίζει την ασύγχρονη διαδικασία.

Ο προσεκτικός εκπαιδευτικός σχεδιασμός είναι αυτός που θα κρίνει το ποσοστό της μιας και της άλλης μορφής επικοινωνίας, πάντα σε συνάρτηση με τους στόχους και την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του κάθε τμήματος ώστε να επιτευχθεί το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα, με βάση πάντα τις τρέχουσες αντίξοες συνθήκες.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Anderson, T. & Dron, J. (2012). Learning technology through three generations of technology enhanced distance education pedagogy. *European Journal of Open and E-Learning (EURODL)*, 2. Retrieved on 11 October, 2017 from <https://www.eurodl.org/?p=archives&year=2012&halfyear=2>.
- Bower, M. Craft, B., Laurillard, D. & Masterman, L, (2011) *Using the Learning Designer to develop a conceptual framework for linking learning design tools and systems 2011 International LAMS and Learning Design Conference* | 61 P Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/256757935_Using_the_Learning_Designer_to_develop_a_conceptual_framework_for_linking_learning_design_tools_and_system
- Branch R.M., Stefaniak J.E. (2019). Instructional Design Theory. In: Jung I. (eds), *Open and Distance Education Theory Revisited*. Springer Briefs in Education. Springer, Singapore
- Culatta, R. & Kearsley, G. (2020). *Instructional Design*, Retrieved from:InstructionalDesign.org
- Laurillard, D. (2002). *Rethinking University Teaching. A conversational framework for the effective use of learning technologies*. London: Routledge ISBN 0415256798.
- Laurillard, D. (2012). *Teaching as a Design Science. Building pedagogical patterns for learning and technology*. Taylor & Francis, New York & London: Routledge.
- Laurillard, D., Charlton, P., Craft, B., Dimakopoulos, D., Ljubojevic, D., Magoulas, G., et al. (2013). A constructionist learning environment for teachers to model learning designs. *J. Comp. Assist. Learn.* 29, 15–30. doi: 10.1111/j.1365-2729.2011.00458.x
- Madigan, S., McArthur, BA., Anhorn, C. Eirich R, & Christakis DA. (2020). Associations Between Screen Use and Child Language Skills A Systematic Review and Meta-analysis, *JAMA Pediatr.* doi:10.1001/jamapediatrics.2020.0327
- Ματσαγγούρας, Η. (1991). *Διδακτική Μεθοδολογία: Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας*. Αθήνα.
- Moore, G. (2005). Theory of transactional distance. In: Keegan, D., ed. *Theoretical Principles of Distance Education*, London: Routledge.
- Moore, D.M., Bates, A., & Grundling, J.P. (2002). Instructional Design. Retrieved from: <https://pdfs.semanticscholar.org/48af/bd3555f845bde45e3ee155e1b62e4ad2f9c9.pdf?ga=2.199890350.1075454516.1587233729-969227746.1587233729>
- Siemens, G. (2003). *Instructional Design in Elearning*. Retrieved on 18 October, 2016 from <http://elearnspace.org/Articles/InstructionalDesign.htm>.
- Tait, A. (2015). Student success in open, distance and e-learning. Oslo: International Council for Open and Distance Education – ICDE. Retrieved on 17 October, 2017 from <https://eadtu.eu/news/20-general-news/257-student-success-in-open-distance-and-e-learning>